

Poszukiwana KŁOKOCZKA

*Kłokoczka południowa na naturalnym stanowisku w buczynie (okolice Tuchowa).
Fot. Łukasz Piechnik - wszystkie*

Kłokoczka południowa *Staphylea pinnata* L. jest bardzo ciekawym i jednocześnie nadal słabo poznanym przedstawicielem rodzimej dendroflory. Naukowa nazwa rodzajowa pochodzi z języka greckiego (*staphyle* - oznacza grono) i nawiązuje do jej groniastych kwiatostanów, natomiast nazwa gatunkowa (*pinnata* - oznacza pióro) odnosi się do pierzastych liści. Polska nazwa ma związek z wydawanym klekotem (kłokotem) nasion, znajdujących się w owocach. Zależnie od regionu używa się również lokalnych nazw, jak np.: *kłokoczyna*, *kłokocina* (Małopolska, Podkarpacie) czy *kokocz* na Górnym Śląsku.

*Fot. 1. Charakterystyczna paskowana kora
kłokoczki południowej*

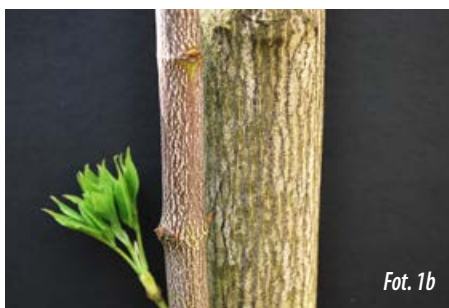
Kłokoczka południowa jest krzewem lub niskim drzewem, osiagającym wysokość od 2 do 5 m (rzadziej do 9 m) przy średnicy pędów 12 cm (maksymalnie 18 cm). Kora krzewu jest zielonkawo-szara z charakterystycznymi podłużnymi, białymi pasami (fot. 1a, b). Liście są naprzeciwległe, nieparzysto pierzaste, podobne do jesionu lub bzu czarnego. Przepiękne, białe kwiatostany, osiagają długość ok. 12 cm i przypominają odwrócony kwiatostan konwalii majowej (fot. 2). Kwitnie w okresie od maja do czerwca. W pełnym cieniu nie zakwita, a w konkurencji z innymi krzewami (bzem czarnym, leszczyną) i młodym pokoleniem drzew leśnych może zamierać. Po przekwitnięciu zawiązują się owoce, czyli pęcherzykowate, skórzaste torebki, kulistego kształtu (fot. 3), wewnątrz których dojrzewają 1–4 nasiona. Nasiona są kuliste lub gruszkowate, twarde, lśniące, koloru jasnobrunatnego.

Kłokoczka południowa wymaga żyznych gleb, próchnicznych, powstałych na podłożu zawierającym węglan wapnia. Najlepiej rośnie na stromych zboczach, często w pobliżu strumieni i małych rzek, najczęściej w grądach lub buczynach (fot. 4a, b). Nie znosi gleb bardzo suchych i piaszczystych, ale także bagiennych. Kłokoczka osiąga w Polsce północną granicę swojego zasięgu geograficznego. Związana jest z piętrem pogórza i naturalne jej stanowiska rzadko przekraczają wysokość 550 m n.p.m. Występuje nielicznie w lasach i zaroślach Pogórza i Gór Kaczawskich, Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, Wyżyny Miechowskiej, Płaskowyżu Kolbuszowskiego, Roztocza oraz na

*Fot. 2. Kwiatostany kłokoczki przywabiają
licznych zapylaczy*

Fot. 1a

Fot. 1b

Fot. 2

dużym obszarze Pogórza Karpackiego, gdzie posiada najwięcej stanowisk. Wymienione obszary uznawane są za naturalny obszar występowania gatunku w Polsce. Oprócz stanowisk naturalnych istnieje jednak spora liczba antropogenicznych, w tym zdziczałych i przydomowych, na Dolnym Śląsku, Opol-

szczyźnie, Górnym Śląsku, Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej, Pogórzu Karpackim i Rostoczu (fot. 5). Nieliczne antropogeniczne stanowiska stwierdzano w przeszłości na Ziemi Lubuskiej i w Wielkopolsce. Wzmianki o tym znaleźć można w literaturze botanicznej, etnograficznej i materiałach zielnikowych

Fot. 3. Owocostany kłokoczki południowej jeszcze zielone (lipiec), we wrześniu przybierają płową barwę

Fot. 4. Kłokoczka południowa na naturalnym stanowisku w buczynie w Magurskim Parku Narodowym (fot. Przemysław Kurek) i w okolicach Dębicy

Fot. 5. Kłokoczkę dawniej często sadzono w pobliżu wiejskich domów, do dziś w niektórych regionach krzew ten przetrwał w obrębie zabudowy zwartej lub na ruinach zabudowań (wieś Rybna k. Krakowa)

Wieś Rybna k. Krakowa

Gaszowice k. Rybnika

z końca XIX i pierwszej połowy XX wieku. Część stanowisk naturalnych, z których ludność wykopywała krzewy, współcześnie już nie istnieje.

W Europie kłokoczka południowa występuje w południowej Polsce, zachodniej Ukrainie, na Słowacji, w Czechach, Austrii, Rumunii, Mołdawii, Bułgarii, Macedonii oraz na Węgrzech. W Zachodnich Bałkanach najliczniejsze stanowiska gatunku posiadają na swym terenie Słowenia, Chorwacja oraz Bośnia i Hercegowina. Enklawy zasięgowe gatunku znane są z północnych Włoch, wschodniej Francji, północnej Szwajcarii oraz południowych Niemiec. Jej stanowiska opisywane z Belgii uznawane były do tej pory za dziedziczone nasadzenia. Spotykana jest w stanie dzikim także w Armenii, Gruzji i w Azerbejdżanie oraz w niewielkich enklawach na terenie Turcji i północno-zachodniej Syrii. W Gruzji współwystępuje z innym gatunkiem, a mianowicie z kłokoczka kolchidzką *Staphylea colchica* Steven.

Kłokoczka południowa pełni ważną rolę w ekosystemach leśnych. Płytki, ale rozległy, system korzeniowy chroni glebę stromych wąwozów przed erozją. Jako roślina miiodajna, podczas okresu swego kwitnienia (trwającego do trzech tygodni) przyciąga wiele zapylaczy, w tym bzygowate, pszczoły i trzmiele. Rozsiewanie kłokoczki jest mocno ograniczane przez działalność gryzoni (zwłaszcza myszarek leśnych), dla których jest to zimowy przysmak. Opadłymi nasionami kłokoczki żywią się także dziki, które nie przepuszczają tak bogatego w tłuszcze uzupełnienia jesiennej diety. Korę pędów, młode gałązki i liście zjadają jeleniowate. W starszych, zamierających pędach żerują i tworzą korytarze lęgowe, chrząszcze z rodziny kózkowatych. Z tymi wszystkimi „problemami” kłokoczka radzi sobie, wykazując łatwość ukorzenienia pokładających

się gałęzi i wykształcając podziemne rozłogi, dzięki którym opanowuje najbliższe sąsiedztwo macierzystego osobnika.

Ze względu na piękno kwiatów i oryginalny kształt owoców krzew ten w przeszłości był często pozyskiwany z lasów i sadzony jako roślina przy domach w celu stosowania jego części w obrzędach religijnych. Dawniej na wsiach uważano kłokoczka za roślinę przynoszącą pomyślność i odstraszającą złe moce. W Małopolsce i na Górnym Śląsku szanujący się gospodarz chciał mieć przy domu posadzoną kłokoczka, ponieważ jej pędy były składnikiem tradycyjnych palm wielkonočných (*bagnięci*). Także twarde i odporne na ścieranie drewno wykorzystywano do celów użytkowych. Wyrabiano z niego krzyżki, figurki świętych, elementy wyposażenia kościołów, laski oraz kije do maselniczek. Z nasion kłokoczki ludzie wytwarzali różańce i ozdoby, takie jak: naszyjniki, kolczyki i bransolety, których pozostałości są nierzadko odnajdywane podczas wykopaliśk archeologicznych. W niektórych rejonach (Miejsce Piastowe k. Krosna czy okolice Horyńca Zdroju na Roztoczu) do dziś przetrwał zwyczaj wykonywania różańców z nasion kłokoczki. Niestety, zmiany zachodzące w gospodarce leśnej i pasterskiej oraz wspomniane wykopywanie krzewów kłokoczki z lasów spowodowały spadek liczebności stanowisk gatunku. W 1957 roku została ona w Polsce objęta całkowitą ochroną gatunkową i nadal status ten jest utrzymywany. Co ciekawe, wykorzystanie kłokoczki południowej przez ludzi przyczyniło się także do jej zachowania na pewnych obszarach. W takich rejonach jak Opolszczyzna, Górny Śląsk, Podbeskidzie, zachodnia Małopolska i Roztocze krzew ten sadzono w pobliżu wiejskich chałup, przy dworach i klasztorach. Dziś w dobie mody na sadzenie krzewów i drzewek iglastych obcego pochodzenia, kłokoczka

nie jest już tak popularna. W drugiej połowie XX w. zauważalne było nawet jej niszczenie na przychaciach wraz z postępującą nowoczesną zabudową. Na szczęście w wielu miejscowościach w Polsce południowej zachowały się jeszcze stare egzemplarze z początku XX wieku (m. in.: Bystrzyca, Wodzisław Śląski, Kamień k. Krakowa, Przyimiłowice k. Częstochowy czy Zawadka k. Nowego Sącza). Wiele z tych pięknych i okazałych krzewów jest powodem do dumy ich właścicieli, którzy starannie je pielęgnują i potrafią długo opowiadać związane z nimi ciekawe historie. W kilku przypadkach właściciele sami starają się o uznanie swojej kłokoczki za pomnik przyrody. Warto dodać, że kłokoczka południowa w Polsce występuje na terenie trzech parków narodowych: PN Gór Stołowych i Karkonoskiego PN, w których ma po jednym, najprawdopodobniej antropogenicznym stanowisku oraz w Magurskim PN z jednym stanowiskiem naturalnym. Krzew ten występuje także w wielu istniejących i projektowanych rezerwach przyrody oraz w lasach gospodarczych zasługujących na objęcie tą formą ochrony. Ochroną pomnikową objętych jest tylko sześć stanowisk w kraju. Na Dolnym Śląsku, Ziemi Lubuskiej i w Wielkopolsce kłokoczki często występują w parkach przypałacowych i to zarówno w tych przypominających już lasy, jak i tych utrzymywanych nadal jako zieleni parkowa.

Na zakończenie tego tekstu pragnę zwrócić się do Czytelników „Boćka” z apelem o przesyłanie na mój adres e-mailowy informacji o znanych stanowiskach kłokoczki południowej. Prośba ta jest związana z planowanymi przeze mnie badaniami genetycznymi gatunku. Zebrane informacje posłużą do lepszego poznania kłokoczki, w tym pokrewieństwa pomiędzy krajowymi populacjami, a być może także odtworzenia dróg migracji na tereny współczesnej Polski.

Pierwszym etapem jest dokładne poznanie populacji tego gatunku w Polsce, ale też w innych krajach w obrębie zasięgu. Drugi etap to pobór prób, który w terenie polegał będzie na odcięciu jednego liścia z osobnika. Oczywiście takie czynności wykonywał będę wyłącznie po uzyskaniu wymaganych pozwoleń m. in. z GDOŚ lub od dyrekcji danego parku narodowego. Z punktu widzenia metodyki moich badań zainteresowany jestem stanowiskami uznawanymi za naturalne, czyli krzewami rosnącymi w lasach, zaroślach, na skałach lub w kamieniołomach. Ale także istotne są stanowiska o wyraźnie antropogenicznym charakterze, czyli stare krzewy rosnące w utrzymywanych bądź dziczejących parkach, na ruinach zabudowań, w pobliżu zamieszkałych domów oraz innych budynków, w tym pałaców, dworów, kościołów czy zamków. Do celów badawczych najlepsze są oczywiście stanowiska naturalne. Zdarzają się jednak sytuacje, że w danym rejonie nie ma już populacji naturalnych (a według literatury były takie), a „lokalne geny” zachowały się tylko w starych, antropogenicznych okazach. W tych przypadkach należy być jednak bardzo ostrożnym i każde takie stanowisko trzeba dobrze rozpoznać pod kątem jego historii i wieku. Najlepiej przeprowadzić wywiad z właścicielem danego krzewu, jeśli to tylko możliwe. Z góry dziękuję za wszelkie nadsyłane informacje o rozmieszczeniu kłokoczki południowej, tego mało jeszcze poznanego gatunku krzewu.

Łukasz Piechnik

Zakład Ekologii
Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN
w Krakowie
e-mail: l.piechnik@botany.pl
tel. 728-807-826